

Dante ve İlahi Komedya'da Araf

Dante and Purgatory in Divine Comedy

Mustafa TÖZÜN

Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

ÖZET

Dante Alighieri 1265-1321 yılları arasında yaşamış, Floransa doğumlu, İtalyan bir düşünürdür. En önemli eserlerinden birisi *İlahi Komedya*'dır. Bu çalışmada, *İlahi Komedya*'nın *Araf* bölümü ele alınacaktır. İspanyol oryantelist *Miguel Asin Palacios* "*Dante ve İslam*" (Özgün adı: *La Escatologta musulmana en la Divina Comedia*) adlı eserinde İlahi Komedya'nın İslam inancı ile ilişkisini açıkça ortaya koymuştur. Biz de İslam inanışındaki Araf ile Dante'nin tasvir ettiği Araf arasındaki ilişkileri kendi bakış açımızla tekrar değerlendirdik.

Anahtar sözcükler: *Dante, İlahi Komedya, İslam, Araf*

ABSTRACT

Dante Alighieri is an Italian political thinker who lived between 1265 and 1321, born in Florence. One of the most important literally work is the *Divine Comedy*. In this study, the *Purgatory (Araf)* section of the *Divine Comedy* will be dealt with. The Spanish orientalist *Miguel Asin Palacios* made it clear that the *Divine Comedy* is related to Islamic belief in his work "*Dante and Islam*" (original name: *La Escatologta musulmana en la Divina Comedia*). We reassessed the relationship between Purgatory in Islamic belief and Purgatory which Dante portrayed, with our own point of view.

Key words: *Dante, Divine Comedy, Islam, Purgatory*

1. Giriş:

Bu çalışma, Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Atabetü'l Hakayık Edebiyat Dergisi'nde yayımlanan “*Dante ve İlahi Komedya: Dante'nin Türk Edebiyatına Tesirleri ve İlahi Komedya'da Cehennem Tasvirlerinin İslam İnancı Açısından Değerlendirilmesi*” (Tözün, M., 2017) isimli makalemizin devamı niteliğindedir. *Dante, İlahi Komedya'da Cehennem* yolculuğunu üstadı *Virgilius* ile birlikte gerçekleştirmiş ve Cehennem'den dışarı çıkmıştır. Şimdi Araf'tadır. Bu çalışma *İlahi Komedya'da* tasvir edilen Araf'ı ve bunun İslam inancındaki Araf ile ilişkilerini ele alacaktır. Bundan sonrası için planlanan bir çalışma ise *İlahi Komedya'da Cennet* bölümünü konu alacaktır, yazılmasını umut ediyorum.

2. İlahi Komedya'da Araf:

İlahi Komedya'nın Türkçesini, Süre Yayinevi'nin yayımladığı eserden takip edeceğiz (Alighieri, D., 2011). İspanyol oryantelist *Miguel Asin Palacios* “*Dante ve İslam*” (Özgün adı: *La Escatologia musulmana en la Divina Comedia*) adlı eserin Araf ile ilgili bölümünden *Dante'nin Araf'ı* İslam âlimlerinden öğrendiğine dair bir özet sunacağız (Palacios, M.A., 2010). Ardından *Kur'an-ı Kerim*'de Araf ayetlerine bakarak kendi yorumumuzu yapacağız.

İlahi Komedya'da Cehennem (Inferno) bölümünün sonunu hatırlayalım:

“*Dante, cehennemden en alttaki çukurunun dibine, yani yeryüzünün merkezine, göğsünden aşağıya buz tutmuş olan, acılar ülkesinin hükümdarı Lucifer'i yerleştirir. Muazzam büyüklükte, canavarı andıran bir vücut yapısına sahip olan Lucifer'in üç yüzü, bunların altında da yarasa kanadına benzer dev kanatları vardır. Kanatlarını çırpıkça, dondurucu rüzgârdan dolayı etraf buz keser. Üç ağzıyla üç haini yutup çiğner. Dante, dehşet içinde, Lucifer'in kılı omuzlarından ve buz üzerinden kayarak, uzun bir yeraltı yolculuğundan sonra güney yarımküreye ulaşır. Kaçarken Lucifer'in boşlukta sallanan dev bacaklarını seyrederek ve Vergilius ona, cennetten kovulan Lucifer'in nasıl kafa üstü güney yarımküreye çakıldığını ve o hızla dünyanın merkezine kadar ilerleyip bugüne dek bu şekilde baş aşağı kaldığını açıklar. Dante'nin cehennem tasvirlerinin gücü ve güzelliği ne kadar hayranlıkla takdir edilirse edilsin, İslam literatüründe bu sahnelerin prototipleri mevcuttur. Ebediyen cehennemden en alt çukurunda kalacak olan Lucifer'in (İblis'in) konumu, daha önce gösterildiği gibi, İslam kaynaklarında da çoğunlukla aynıdır. Zaten günahların cehennemdeki dağılımını belirleyen ilke göz önünde bulundurulduğunda, Allah'a karşı isyanın atası olan İblis'in (veya Lucifer'in)*”

başka bir yerde olması düşünülemez. Dolayısıyla her ikisinde de en ağır cezayı o çekmektedir. Ancak ilginç olan şudur ki, benzerlik, İblis-Lucifer'in maruz kalacağı işkencenin şekline kadar uzanmaktadır. İbn Arabi, İblis'in buz işkencesine maruz kalacağını kesin olarak bildirir ve bu iddiasını şu olguya dayandırır: İblis de bir cindir ve ateşten yaratılmıştır, dolayısıyla da cezasının, bunun tam zıttı olan dondurucu soğuğa, yani zemherir'e maruz kalmak şeklinde olması gerekir. İbn Arabi'nin çağdaşları, benzer bir mantıkla, zebanilerin cehennem ateşinden etkilenmediklerini ileri sürmüşlerdir. Bunun gibi, örneğin el Eşari, cinlerin ateşten yaratılmış olduklarını, dolayısıyla da ateş azabına karşı vücutlarının duyarlı olmadığını iddia etmiştir. Lucifer'in canavarı andıran görünüşüne gelirse, birden fazla yüzünün olması, İslam geleneğindeki cehennemde hainlerin tanınmasını sağlayan ikiyüzlülük damgasının aynısıdır. Ayrıca Lucifer'in, Tanrı'ya ilk isyan eden varlık olarak hainlerin başı olduğu ve Dante tarafından hainlerin bulunduğu çukura yerleştirildiği hatırlanmalıdır. İslam'ın ilk dönemlerine ait, sıhhati şüpheli bir hadiste şöyle denir: "Dünya hayatında ikiyüzlü ve iki dilli olana (aldatıcı sözler söyleyene), Allah cehennemde iki tane yüz ve iki tane dil verecek."

(...)

Cehennemden çıkış son bölüm: "Rehberim ve ben (Dante), ışık dünyasına dönmek için bu gizli patikaya girdik, bir an olsun dinlenmeyi aklımıza bile getirmeden, o önde, ben arkada, yukarıya çıktık. Ve nihayet, yuvarlak bir delikten, gökyüzünün taşıdığı o güzel şeyleri seçebildim. O delikten dışarı çıktık ve tekrar yıldızları gördük." (Tözün, M., 2017).

Yıldızları gören Dante ve Virgilius kendilerini Araf'ta bulurlar. Palacios'un anlatımıyla Araf özetle şöyledir:

"Dante ve rehberi, yeryüzünün merkezinden güney yarımkürenin yüzeyine giden karanlık ve dolambaçlı yoldan geçerek, Araf'ın kıyılarına ulaşırlar. Şair, Araf'ı **uçsuz bucaksız bir okyanusun ortasına yerleşmiş, tepesi kesik bir koni şeklindeki görkemli bir dağ** olarak görür. Yedi düzlük, bu dağı, günahların kefaretinin ödendiği bölümlere ayırır. Bunların her biri bir büyük günaha ayrılmıştır. Dağın eteğindeki iki bölüm, Araf'ın girişini oluşturur. Burada, Tanrı'nın emirlerine itaat etmeyen veya onlara kayıtsız kalan ruhlar Araf'a kabul edilmeyi bekler. Dağın tepesindeki düzlükte, yani göğe sınır oluşturan yerde, yeryüzü cenneti bulunur. Dolayısıyla Araf dağı, değişik adlar altında, dik ve zorlu patikalarla birbirine bağlanan **yedi, dokuz veya on bölümden** oluşan bir yer olarak görülebilir. Araf'taki ruhlar, ya affi mümkün küçük günahlar işlemiş ya da işledikleri büyük günahlardan henüz tamamen tövbe etmemiş kimselerdir. Bunlar, birbirini takip eden bölümlerde, göğe yükselişte

*kendilerine rehberlik eden meleklerin gözetimi altında, günahlarının kefaretinin öderler. Dünyadaki dostlarının duaları sayesinde kolaylaştırılmış bir görevdir bu. Dante de, sadece mistik anlamda da olsa, kademeli olarak bu arınmaya tabi tutulur. Koruyucu melek onun yüzüne, günahı simgeleyen **P harfini yedi kez işaretler ve yedi katın her birinde yüzü yıkanarak bu işaretler silinir. Yükseldikçe turmanmak daha kolay hale gelir ve sonunda iki şair dağın zirvesine, başka bir deyişle yeryüzü cennetine ulaşırlar.***” (Palacios, M.A.,2010).

Palacios’un anlatımından anladığımız üzere Cehennem halka halka (helezonik bir biçimde) iç içe geçmiş ve aşağı doğru daralan, yukarı doğru genişleyen yapısı üzerine tabanı geniş, tepesi dar bir koni şeklinde Araf yerleşmiştir. Bu Araf’ın tepesi Yeryüzü Cenneti’ne çıkmaktadır. Onun da yukarısı cennetlerdir ki Cennet bölümünü diğer bir çalışmamızda ele alacağız.

Şimdi *İlahi Komedya*’daki on katlı Cehennemi hatırlamak için “*Dante’nin Türk Edebiyatına Tesirleri ve İlahi Komedya’da Cehennem Tasvirlerinin İslam İnancı Açısından Değerlendirilmesi*” isimli çalışmamızın 2. Tablosunu bakabiliriz (Tözün, M., 2017). Ardından Araf’ın katlarını inceleyelim ve Araf için bir tablo hazırlayalım:

(...) Cehennem’den kurtulan *Dante ve Virgilius* Araf Dağı’nın yükseldiği adanın kıyısında gidecekleri yolu tayinle meşguller. Araf’ın muhafazası Cato’dan dağa çıkmak için müsaade alırlar (...) Bu *Cato* kimdir? Bir melek mi? Değil...

Elif Erkmen’e göre Cato: Uticalı Cato, Sezar karşıtı, zamanında, onunla "Romanın özgürlüğünü, Cumhuriyeti korumak ve Sezar'ın Tiran haline dönüşmesini önlemek" adına büyük bir mücadeleye girişmiş bir devlet adamı. Esasında intihar etmiş Romalı pagan bir adam olmasına rağmen, Dante ona bu bölümde yer vermiş Daha önce intihar edenler Inferno nun çeşitli bölgelerinde yer almışlardı ama Cato Hristiyanlık öncesi devirde yaşadığı, o zaman Roma’da intihar günah olarak bilinmediği ve adaletiyle tanınan bir hukuk adamı olduğu için Dante ona Araf 'ın eteğinde *ante- Purgatory* denen bölümde bekçi rolü vermiştir (Erkmen, E. Araf Kanto 1 Cato ile Karşılaşma).

(...) Dante’ye göre Araf’taki ruhlar Cehennem’dekinin aksine madde olmayan ışıklı şekillerden ibarettir. Dante gördüğü ruhları boş görüntüler olarak izah ediyor. Bunlardan biri *Casella* şöyle der: “*Kimseden haksız muamele görmedim, sadece istediği zaman istedini kayığına alan melek bir çok defalar engel oldu bu geçitten geçmeme (...)* Akheron’a

düşmeyenlerin her zaman toplandıkları nehrin munsabına doğru kanat gerdi, inayet edip beni aldı.” (Alighieri, D., 2011). Akheron nehri Cehennem'in ikinci katında yer alır. Şehvet düşkünüleri, zinakârların içine düştüğü bir nehirdir. Casello bu nehre düşmemiştir. Kayıkçı konusu, İslami inancıdaki Sırat Köprüsünün karşılığıdır. Kayıkçı için küçük bir açıklama yapalım: “Mısır ve Tibet’ten başka Antik Yunan’da bedeninden ayrılan ruhun bir nehirden karşıya geçerken kayıkçıya ücret olarak altın para vermesi sembolik anlatımına değinelim. Nehir nedir? Ruhun karşılaştığı ve geçmesi gereken cehennem... Kayıkçı kim? Astral tortulardan arındırarak olan mekanizma... Karşıya geçiliyor, arınmış olan ruh cehennemden kurtuluyor ve yoluna devam ediyor. Yunanlar iki altın parayı ölenin göz kapakları üzerine koyuyorlar.”

Araf Önü: “(...) Araf Dağı’nın eteğine varırlar. Araf’ta sağ koldan ilerlemek gerektiğini bilmediklerinden, sol tarafa yönelmişlerdir. Fakat karşılarına öyle dik ve sarp bir kayalık çıkmıştır ki tırmanmak imkânsız gibidir.” (Alighieri, D., 2011).

İslam inancında amel defteri sağdan ve soldan verilenleri hatırlatan bir bölüm... Cehennem’de bütün yollar soldan gidiyordu. Araf’ta yollar sağdan gidiyor. Anladığımız şudur ki helezonik bir yolda sağdan sola doğru yukarı çıkılıyor, soldan sağa doğru gidince aşağı iniliyor... Vakıa Suresi’nden sağ ve soldakileri hatırlayalım: “Sağın adamları, ne mutludur onlar! Solun adamları ise ne uğursuzdur onlar! (Vakıa 8-9)”.

Dante, Araf Önünde dört grup insanla karşılaşır:

- 1) Aforoz edilenler,
- 2) İhmalciler (Tanrı’dan af dilemek için ölüm anına kadar beklemiş olanlar)
- 3) Eceli kaza ile gelenler (Savaş meydanlarında can vermiş veya cinayete kurban gitmiş kimseler)
- 4) İhmalci hükümdarlar (Büyük günahlar işlememiş olmalarına rağmen, iktidardayken adaleti sağlama yönünden gereğini yapamayan iktidar sahipleri).

Araf Önünden Araf’a Geçiş: Bir melek Araf’ın kapısını açar. Bundan sonra birinci kattan yedinci kata kadar yükseldikçe daha az günahkâr olanlar sıralanacaktır (Yedinci kattan yukarısı yeryüzü cennetidir). Şöyle ki:

Birinci Kat: Kibirliler. Günahın Latincesi *Superbia*.

İkinci Kat: Haset edenler (kıskançlar). Günahın Latincesi *Invidia*.

Üçüncü Kat: Hiddetliler. Günahın Latincesi *İra*.

Dördüncü Kat: Tembellik. Zamanı boşa geçirme, miskinlik, uyuşukluk. İyiyi sevmekte tembel olanlar. Günahın Latincesi *Accidia*.

Beşinci Kat: Hasislik ve Müsriflik (Hırslılar, Cimriler). Para ve güce aşırı istekli olmak. Günahın Latincesi *Avaritia*.

Altıncı Kat: Oburluk. Aşırı yemek, içki ve sarhoş edici madde tüketimi. Günahın Latincesi *Gula*.

Yedinci Kat: Şehvet Düşkünleri (Zanilerle birlikte, eşcinseller de bu grupta yer alıyor, Sodom ve Gomorra). Günahın Latincesi: *Luxuria*.

Katolik Kilisesi'nin Resmi İlmihali'nde 2865 nolu bölümde Papa II. John Paul'un emriyle yedi günah bir paragraf olarak ele alınmıştır. Yedi günah yedi iblis ile eşleştirilmiştir. Bunlara karşılık olarak ta yedi erdem tanımlanmıştır (Yedi Ölümcül Günah; Yaman, B. & Dikmen M., 2006). Tablo 1'de yedi günah - yedi iblis - yedi erdem sunulmuştur:

Tablo 1. Araf'taki yedi günah ve eşleştiği yedi iblis, karşılık gelen yedi erdem (Büyük günahdan küçük günaha doğru)

Yedi Günah (Türkçe - Latince)	Yedi İblis	Yedi Erdem
7. Şehvet Düşkünlüğü (Luxuria)	Asmodeus	İffet
6. Oburluk (Gula)	Beelzebub	Sabır
5. Hırs, Cimrilik (Avaritia)	Mammon	Cömertlik
4. Tembellik (Accidia)	Belphegor	Şevk
3. Hiddet (Ira)	Satan	İtidal
2. Haset, Kıskançlık (Invidia)	Leviathan	Merhamet
1. Kibir (Superbia)	Lucifer	Alçakgönüllük

3. İslam'da Araf:

Şimdi Kur'an'da Araf Suresi'nin 46-53. Ayetlerine bakarak İslam inancının temelindeki Araf'ı görelim:

“46 - Cennetliklerle cehennemlikler arasında bir perde vardır. A'raf üzerinde de, her iki taraftakileri simalarından tanıyan kişiler vardır. Bunlar cennetliklere: "selâm olsun size" diye seslenirler. Bunlar henüz cennete girmemiş, fakat girmeyi arzu eden kimselerdir.

47 - Gözleri cehennemlikler tarafına çevrilince de : "Rabbimiz! Bizi zalim toplulukla beraber eyleme!" derler.

48 - A'raftakiler yüzlerinden tanıdıkları kişilere seslenerek şöyle derler: "Ne topluluğunuz, ne de büyüklük taslamanız, size hiç bir yarar sağlamadı".

49 - "Allah onları hiç bir rahmete erdirmeyecek, diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?" (Cennetliklere dönerek): "Girin cennete, artık size ne korku vardır, ne de siz üzüleceksiniz" derler.

50 - Cehennemdekiler, cennettekilere: "Bize biraz su akıtın veya Allah'ın size verdiği rızıktan bize de verin." diye seslenirler. Cennettekiler de: "Allah, bunların ikisini de kâfirlere haram kıldı." derler.

51 - Onlar ki, dinlerini bir eğlence ve oyun yerine koydular ve dünya hayatı kendilerini aldattı. Onlar, bugüne kavuşacaklarını nasıl unuttular ve âyetlerimizi nasıl inkâr ettilerse, biz de bugün onları öyle unutturuz.

52 - Gerçekten onlara, bilgiye göre açıkladığımız, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olan bir Kitap getirdik.

53 - İlle onun te'vilini mi gözetiyorlar? Onun te'vili geldiği (verdiği haberler ortaya çıktığı) gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmiş. Şimdi bizim şefaathçilerimiz var mı ki bize şefaath etsinler, yahut tekrar geri döndürülmemiz mümkün mü ki eski yaptıklarımızdan başkasını yapalım?" Onlar, kendilerini zarara soktular ve uydurdukları şeyler kendilerinden saptı, kaybolup gitti." (Elmalılı meali Araf 46-53).

Araf'ta sözü edilen yedi günah ta Kur'an içerisinde yer almaktadır ancak bunların Araf'takilerin günahları oldukları açıkça yazmamaktadır.

Palacios, Dante'nin Araf tasvirini de İslam düşünürlerinden aldığını iddia ederken şu cümleleri kurmaktadır:

(...) Hıristiyan eskatolojisinin hiçbir yerinde, Araf hakkında bu kadar ayrıntılı ve kesin bir tasvire rastlamak mümkün değildir. Ruhun geçici olarak günahlarının kefareti ödemiş özel bir yer halinde Araf'ın varlığı, ancak İlahi Komedyanın yazılmasından bir asır sonra, Hıristiyan itikadının bir dogması haline geldi. Ne o yıl toplanan Floransa Konsili'nde ne de Trent Konsili'nde Araf'tan bahsedilmiştir. Çünkü aslına bakılırsa Kilise, öbür dünyayla ve bilhassa Araf'la ilgili fantastik tasvirlerden her zaman kaçınmaya çalışmıştır (...) Doğu

*Hıristiyanlığı'nın ardılı olan İslam, daha önce de görüldüğü gibi, Araf'ı, samimi bir inançla ölen bütün günahkârların geçici olarak günahların kefaretinin ödeyecekleri bir yer olarak kabul eder. Araf'ın yerini ve burada ruhları maruz kalacağı çilenin şeklini tespit etmek için, ahiret hayatı hakkındaki zengin İslam kaynaklarına başvurmak şarttır (...) Öncelikle, İslam'daki Araf, cehenneme yakın ancak ondan ayrı bir yer olarak tanımlanır. **Cehennem yeryüzünün iç kısmındadır, Araf ise dışında ve yukarisındadır.** Bu inanç, belli ki, bu topografik özelliğin yanı sıra günahları kefaretinin nasıl ödeneceğini de ana hatlarıyla açıklayan bir hadisten kaynaklanmaktadır: "İki cehennem vardır; bunların biri dâhili diğeri harici ateşten oluşur. İlki sonsuza kadar var olacaktır. İkincisiyse Allah'ın müminleri günahlarından arındırdığı yerdir. Arınma tamamlandıktan sonra, Allah'ın izni ve meleklerin, peygamberlerin ve evliyanın şefaatiyle, günahkârların kapkara olmuş bedenleri ateşten çıkarılıp, **Hayat Irmağı** denilen cennet ırmaklarından birinin kıyısına getirilecek. Üzerlerine bu ırmağın suyu serpildiğinde, gübrelikten filizlenen tohumlar gibi yeniden doğacaklar. Vücutları eski hallerine döndürülecek, ırmağa girip yıkanmaları emredilecek. Böylece cennete girmeye hazır hale gelecekler. Bunlar cennette 'Cehennemlikler' olarak bilinecekler. Ancak bir süre sonra Allah cehennemini izini onlardan silmeye razı olacak ve bu kez yüzlerinde '**Allah'ın azatlıları**' yazacak." (Palacios, M.A.,2010).*

Yukarıdaki alıntı dahi İslam inancısındaki Araf'ın Kur'an'da yazarların üzerine hadis kaynaklı olarak oluşturulduğunu ve *Dante*'nin de bu bilgileri İslam âlimlerinden aldığına dair delil sunmaya kâfidir, diyebiliriz. Detaylı bilgi için *Palacios*'un eserini okuyabilirsiniz.

Sonuç:

Bu çalışmamızda *Dante'nin İlahi Komedyası*'nda Cehennem bölümünün anlatıldığı çalışmamızın üzerine Araf bölümü üzerine değerlendirmemizi eklemiş olduk. Bundan sonraki çalışmamız ile yeryüzü cenneti ve üst cennetleri ele alarak İlahi Komedyaya üzerine olan çalışmalarımızı bitirmeyi hedeflemekteyiz. Böylece Hıristiyanlık ile İslam'ın ahiret inancı üzerine ortak özellikleri ve farklılıklarını ortaya koymuş olacağız. Bu çalışmada *İlahi Komedyaya*'nın edebî yönünden ziyade İlahiyat'ı ilgilendiren yönünü işlemiş olduk.

Kaynaklar:

1. Alighieri, D. (2011). İlahi Komedyaya. Çev. AYTEKİN ŞAHİN, Süre Yayınevi, Ankara, s. 201-385.

2. Elmalılı Meali. Araf 46-53. <http://www.kuranikerim.com/melmalili/araf.htm> (Eriřim: 16.10.2017).
3. Erkmen, E. Araf Kanto 1 Cato ile Karşılaşma. <http://elif424.blogspot.com.tr/2017/02/araf-kanto-1-cato-ile-karslasma.html> (Eriřim: 16.10.2017).
4. Palacios, M.A. (2010). Dante ve İşlam. Okyanus Yayınları, 1. Baskı, İstanbul. s: 166-178.
5. Tözün M. Dante ve İlahi Komedyâ: Dante'nin Türk Edebiyatına Tesirleri ve İlahi Komedyâ'da Cehennem Tasvirlerinin İşlam İnancı Açısından Değerlendirilmesi. Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Atabetü'l Hakayık Edebiyat Dergisi. 2017; 1(1):1-26.
6. Yedi Ölümcül Günah. <http://latinceastroloji.blogcu.com/yedi-olumcul-gunah/4760360> (Eriřim: 16.10.2017).
7. Yaman, B. & Dikmen, M. (2006). Metin ve Resim Bakımından Mi'racnâme (Paris Bibliotheque Nationale, Turc 190) ve İlahî Komedyâ'daki Benzerlik Üzerine Bir Karşılaştırma. Süleyman Demirel Fakültesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 147-168.